Іларіон Свєнціцький

ЛАВРИШІВСЬКЕ ЄВАНГЕЛІЄ ПОЧАТКУ XIV СТОЛІТТЯ

Палеографічно-граматичний опис*

У бібліотеці князів Чарторийських у Кракові за номером 2097 зберігається рукописне апракосне лицеве Євангеліє руської редакції на 183 аркушах пергаменту. Рукопис у два стовпчики по 22 та 28 рядків. Розмір аркуша становить 221 х 317 мм, стовпчика у 22 рядки — 60—80 х 210—230 мм, стовпчика у 28 рядків — 80—90 х 250—260 мм.

Оправа рукопису — дошки у малиновому оксамиті розміром 240 х 335 мм з металевими золоченими гравійованими таблетками. На першій дошці наявні чотири металеві наріжники з великими блідими камінчиками бірюзи на кожному.

Посередині дошки розташована велика таблетка у вигляді каплиці з гостроконечним дахом із вирізаним всередині зображенням св. Димитрія Солунського зі списом у правій руці та опуклим овальним щитом біля лівої ноги. Зображення св. Димитрія гравійовано досить живо у всіх деталях. Святий — чоловік близько 35 років, зі злегка закинутою назад головою, дивиться владно вперед. На ньому одяг: плащ, що розвивається, лускатий обладунок, лати на ногах та короткі з широкими халявами чоботи. І хоча уся фігура досить низька — всього 5·5 голови — і руки непропорційно великі, це зображення складає враження мистецького. Таблетка прикрашена п'ятьма парами каменів (рубін, смарагд, рубін...) на висоті голови та ніг.

На другій дошці знаходиться лише хрестик з гравійованим семиконечним Розп'яттям та св. Духом у вигляді голуба з дрібними уставними написами: «дхъ ст҃ы | іс х҃ъ | губа тро҃| копье». Застібка з оксамиту з металевими кнопками.

Мініатюри

Рукопис прикрашений 18-ма мініатюрами та розписаними заголовними літерами з переважанням кіноварі та зеленої фарби, більшість літер — лише зеленою фарбою.

Арк. 1. Архангел Михаїл на повний зріст з напіврозкритими крилами, з орарем поверх туніки; на плечах червоний плащ, на ногах червоні чобітки. На хрестоподібній рипіді у правій руці уставний напис «мил», на щиті скорописний напис XVII століття «ст҃ы михаило арг҃ил».

Арк. 1зв. «Іѡа҃» євангеліст на повний зріст у довгій білій сорочці до кісточок та плащі, що охоплює корпус від грудей нижче колін, сидить на кріслі. У лівій руці він тримає аркуш з написом: «иско|ни бѣ | слово | и сло҃ | бѣ ѡ», права рука сперта злегка на стіл з книгою та чорнильницею. На висоті очей лежить на особливому столику розгорнута книга. Обидві частини малюнка — св. Йоанн та стіл, столик з книгою знаходяться в окремих архітектонічних спорудах з гостроконечними дахами.

* Переклад з російської і редагування *В. Корнієнка*

Арк. 4. Явлення Ісуса Христа учням Луці та Клеопі, злегка намічений малюнок (підведений вугіллям).

Арк. 6зв. На чистій сторінці внизу невеликий малюнок пером: Пілат сидить на троні правителя, голову повернув у бік читача, лівою рукою тримає на колінах меч, праву підняв доверху. Одягнутий він у хітон до колін, плащ накинутий тільки на ліве плече, на ногах чобітки, на голові капелюх без полів (корона).

Арк. 14. «Ѥсифъ» та сотник (у Пілата), малюнок до Євангелія г҃ тижню по па҃ на лютиргьи ѿ олна. Сотник — молодий кучерявий воїн в лускатому панцирі з латами на удах, спис у правій руці, ліва рука сперта на щит. Йосип загорнутий у плащ, простягає руки у бік сотника, нахиливши на знак прохання голову; довкола голови ореол; кінці плаща перекинуті через праву руку та ліве плече до колін; складка позаду, ніби вітер підкидає плащ догори, ніяк не пояснюється рештою малюнку.

Арк. 15. «анг҃лъ на гро|бѣ гла҃ше жена|мъ оуста нѣ҃ сде|се мѣсто идеже | бѣ положенъ». На домовині сидить Янгол з одним простертим крилом, іншим складеним; у лівій руці тримає квітку та складки плаща, правою рукою вказує на напис. Нижче на середній частині аркуша намальовані три жінки: у першої в лівій руці посудина у вигляді ручної кадильниці (з пахощами). Біля стіни домовини у правому кутку аркуша група вояків з семи осіб занурена у глибокий сон — списи, шоломи, щити, сонні обличчя зливаються у дуже близьку до реальності групу; ноги не гармоніюють із загальним малюнком.

Арк. 18зв. Чудо про розслабленого. Янгол на льоту збурює довгою жердиною Силоамську купальню; до неї і повз неї (так мальовано) прямує натовп хворих з чотирнадцяти осіб. Спаситель стоїть, благословляючи правою рукою, біля ложа розслабленого. Той же стоїть посередині зі здійнятими руками; руки інших простягнуті до Спасителя. В малюнку багато руху.

Арк. 19зв. Ісус сидить на високому кріслі, права рука в жесті розмови, перед ним та за ним стоять Апостоли, слухаючи його вчення.

Арк. 20. Ісус зцілює жінку; група жінок.

Арк. 38зв. Притча про єдинорога. Старець Варлам сидить на високому кріслі в чернечій мантії; молодий чоловік охопив руками та ногами верхівку дерева, прямуючи у бік краплі меду, яку він хоче схопити на язик. В цьому прямуванні до краплі меду він не помічає, що корені дерева поглинені жахливим драконом, що ствол гризуть дві тваринки, а на нього прямує лютий єдиноріг з гострими орлячими кігтями.

Арк. 47. Євангеліст Матфій сидить у високому кріслі, лівою рукою тримає розгорнуту книгу, а правою, простягнутою донизу, перо; біля ніг на висоті кісточок — стіл з приладдям для писання. Із правого верхнього кута злітає ангел з книгою в руках.

Арк. 50зв. Варлам сидить навпроти царя Авеніра, спілкуючись з ним. Над головою Варлама три янголи сурмлять у сурми (струмені повітря та звуку позначені променями з сурм).

Арк. 61зв. Воскресіння доньки Іаіра. Небіжчиця лежить на ложі, що схоже формою та поперечними візерунками на ложе породілей — Анни та Єлизавети, волосся спадає в неї двома локонами на груди. Ісус тримає дівицю за руку, лівою робить жест. Біля ніг померлої стоїть на колінах особа з дитячими рисами обличчя — вочевидь, душа померлої, зі здійнятими в проханні руками; ліворуч від ложа стоїть служниця, яка з подивом дивиться на Ісуса; позаду біля голови померлої — батько та мати в князівських коронах та дві служниці.

Арк. 83зв. Євангеліст Лука сидить в глибокому кріслі та пише в книзі, що знаходиться у нього на колінах; перед ним урівень з колінами — столик. Обидві частини малюнка на окремих архітектонічних фонах; у верхньому правому куті помітне зображення вола.

Арк. 127. Въскрѣшѣнье Лазорево. Ісус із сувоєм в лівій руці, здійняв праву для благословення, дивиться на Лазаря; юнак, сховавши ліву руку до рукава, правою тримає кінець стрічки, що оперізує померлого; обидві сестри із жахом відвернулись від воскреслого — їхні руки закутані в кінці плаща, що звисають; два юнаки уносять кришку домовини.

Арк. 129зв. Оуѥханье гн҃е. Група з п'яти апостолів, Господь на віслюкові, група містян — старців та жінок. У додаткових частинах малюнку багато життєвої правди. На дереві, по ліву

руку, два юнаки з гілками у руках; з правого нижнього кутка юнак простягнув вбік віслюка гілку — віслюк тягнеться до неї головою та губами; в правому верхньому куті стоїть жінка з дитиною на плечах.

Арк. 173зв. Стрітення Господнє. Йосип з голубом в руці та Богородиця стоять перед Симеоном та Анною, у Анни великий пророчий аркуш в лівій руці; Немовля простягає руки від Симеона до матері.

Арк. 178. (Напис в ореолі) Ие|въ, святий на повний зріст з чотириконечним хрестом в правій руці.

Архангел Михаїл, св. Йоанн, Йосип та сотник, Ангел на домовині, св. Матфій, Воскресіння доньки Іаіра, св. Лука, Воскресіння Лазаря, В'їзд до Єрусалима, Стрітення Господнє та св. Ієв — мініатюри у фарбах; інші — це тільки переведення малюнка. Усі малюнки в цілому нагадують елементи західного мистецтва, через що можна припустити для них греко-італійську основу.

Записи та вкладні

В рукописі дев'ять записів та вкладних, що охоплюють час від 1484 р. до XVI століття. Всі вони на користь Лавришівського монастиря Пречистої (Богородиці), що на Білій Русі поблизу Новогрудка.

Крім цих записів наявні ще якісь загадкові приписки скорописом XVII століття, на арк. 7 «того не писалѣ», 39зв. «тꙋ шма каты вырезано», 130зв. «тꙋ карты цало немà» (хоча текст цілий), арк. 153зв. «того еми не писà бо не мо вычитати же помазано», які примушують до припущення, що книга ця грала колись важливу роль юридичного документа у справах монастиря, який доповнювали приписками.

Деякі вкладні надрукував І. Первольф у своєму «Звіті про заняття закордоном»[1], все ж видав П. Симоні в «Мстиславовому Євангелії»[2]. Друкуємо їх утім повністю ще раз в цій статті із зауваги важливості відомостей мови та повноти статті.

Арк. 7. Напівуставом кінця XVI ст. блідими чорнилами: «А се азъ панї Волуковаа, Фетиньа, ꙋказаньем пана своє | записываю, ꙋ Прꙋтоемъ, Ѡлексоу Макишеви съ ꙋша|тьцѣ мѣ и съ оусею слꙋбою, а дѣтѣ мои не надобѣ са ꙋстꙋ|пати оу тое. А хто тое пороуши, росꙋдитьса со мною | на Страшномь соу предъ Богомь. А при архиманри Ни[ките]. | А при то были па Васько Протасови, Юшко Бѣлико Максимь».

Арк 8зв. Почерком, схожим на попередній: «А се ѩзъ па Іва Глѣбови | далъ есми поле оу Ми|лошевѣ оу манастырь | стои прꙋтои Лавровьскои, не | порушно, а хто се порушитъ, рассоудитса со мною пре Бгмь | А при то бы па Богда Хребтови, Хвѣко Глѣбоуь, | Волуко Гавсови, Ѡндрюшко Харитонови, Юшко Бѣликови».

Арк. 23. Півуставом, близьким до скорепису XVI ст. «Мѧтию Бжиею и Прꙋтыа Бгомтре панъ Дешко па Волуь|ковъ снъ Гароусовича, погадавши есмо с братомъ | своимъ съ Ѧцко даѥ на Преꙋтое дѡ и къ Лавраше|воу манастырю поле пѡ Кодучичи за погорьѥ. А даѥ | то, вечно и нерушно. А при то бы па Мацко Воини|ловичь, а братъ егѡ Стецко, а Михно Протасовичь | а Петроушко Шоуби и братъ его Ѳедко, а Лебевичь | Мацко, а Петроушко снъ Шоубича Гринко, а Ходоръ | Тишеневичь, а Ѡлисѣи Юуьновичь, а Плетоушичь | Иванъ, а Кочевичь Курило, а Сыковско снъ Васко. | А хто бы то хотѣлъ пороушити при наше живо|тѣ, мы его томꙋ не допоустити. А по наше животѣ | Бгъ емоу не перепоусти и Прꙋтаа Егѡ Мтрь».

Арк. 26[I]. «Во има Ѿца и Сна и Стого | Дха ѩ панъ Гринко | Микоулича записа | есми с своего именьа з Б|резовца десетинꙋ ѿ жи|та и ѿ ари давати на | Прꙋтое до к Лавраш|воу манастрю вено | и непорꙋшно. А хто бы хо|те то мои запи роу|шити мои блиних | по моѥ животе не хо|те бы да тое десети|ны к црви Бжьеи к Ла|врашевꙋ монастирю | то росоутса со мною | пере Бгомъ на Стршно | Соуде егда прииде соу|ти живы и мртвмъ».

Арк. 26[II]. «Во има Ѿца и Сна и Стого Дха. | Се ѩ рабъ Бжии Лоукьянъ | Шꙋба, и с своею женою Васи|лисою, и с съвоими дѣтми | Петро а Ѳекомъ, и своего цѣ|лого разꙋма ѿхода се свѣта | записа есмь к Прꙋтои Бгомтри к ла|врошовꙋ манастырю чка на има Крѣчю и дѣти е, из землелю и со|сими ꙋходы, а дали есмо вечно, а прї то | бы архимадри Никита лаврашовскыи | ѡць нѣшь дхоны, и стаци на има Вось|ѩ, а Макаре, и иншии стаци, а доры | людеи было сторонни пани Воковаа Гавсо | же фетиа и с свои сно Ѧцко, а па Василеи Прота|сови, а Ѡфона сотни. А хто сие порꙋши нашо | придане што есмо придали к Прто Бгома|три расоудить со мною пре Бго. А писа | по Никоскыи Панкратеи».

[1] Отчет ординарного профессора императорского Варшавского университета И. И. Первольфа о научных занятиях за границей с 20 мая по 20 сентября 1882 г. // Варшавские университетские известия. 1883. № 2. С. 23–24.

[2] *Симони П.* Мстиславово Евангелие начала XII в. в археологическом и палеографическом отношениях. Вводная статья. СПб, 1910. С. 40.

Арк. 29зв. «Млтїю Бжїю и прчты | а его матере Мрїа. Ꙗ | пань Коташь Бѣли | ковичь далъ есми на | Прчтыа домъ в нови | ноу давати ми вѣ | чно к Лаврашевоу ма | настырю из моеа | ѿчины три копы | ржи шестерныа | и тымъ хто боуде | тъ по мнѣ, а дава | ти вѣчно непороу | шьно, а при томъ | былъ панъ Васко | Воиниловичь, а пи | салъ тотъ списо | къ кназа Лвовъ | сн҃ъ Федоръ, а при то | мъ былъ панъ Дѣшь | ко Гавсовичь, Петръ | Шюбичь, и Федько бра | тъ его, а Тишьневичь | Ꙗнь |" А шьто есми далъ в до | мъ Прчтое даю вѣ | чно и непорушно. | А прославши архима | ндритоу Лаврашевъ | скомоу взати емоу | моцьно, а никомоу | емоу не переказити | взати емоу на ниве | з любого жита. А хто | бы то хотѣлъ пере | казити з моего ро | доу при моемъ жи | вотѣ, и а имъ не | перепоуцоу, а по мо | емъ животѣ, Бже | и Прчтаа не даи и | мъ того оучинити».

Арк. 84[I]. Півуставом, як на арк. 23. «Се а рабъ Бжии Григорѣи | далъ есми копу гро (2 стовп. — оуписа оу вобичиноу) | шеи а коли менѣ бъ | пресетьемъ а дрчю да | а коли не приду | семъ ины за тую копу менѣ | помануть».

Арк. 84[II]. Скорописом. «Се ꙗ па Ива Ѡликайрови Стретови | поскарвии гра велико | корола Казимира, запи | са есми с своє именьа з Бе | резовца трица ко жита | к црькви Прчистое Бгомтри | к Лаврашевꙋ манастырю | вено а непорꙋно штобы тое | жито давали прироженыи | мои и по мнѣ бꙋдꙋчыи к ма | настырю, а хто не всхоче по | мнѣ дава то жита суди емꙋ | Бгъ. Па оу Березоци | авьі инди е. (на берегах іншою рукою та іншими чорнилами) лета ҂ѕцчд. Od narodzenia P. Xta Roku 1484».

Арк. 140зв. «Въ има Ѡца и Сна и Стго Дха. Се а | Пашко Ѡбоухович | тивоуна Не | гневицкс сн҃ъ | погадавши есми съ своею | братиею съ тивꙋно Негне | вицкы Грине, а с братс | своимъ Михаило, а съ деть | ми своими съ Семено, а сь | Паксс записа есми на Пре | чистое домъ къ Лаврашевꙋ | манастырю сеножати | двѣ ѡколо нивы нше | по перевесиемъ вечно и не | порушно. А при то бы | тивоумъ Негневїцкы Гри | а братъ мои Михаилѡ | а дѣти мои Сенко а Панко | а Ѡнто Ефремови, а пани | Митковое лю Васи а Степа | Живоуни, а Ѡндронь Кома | ровичь».

Склад Євангелія

До цього апракосного Євангелія, окрім почергових читань, увійшли дві додані статті. Зокрема, на арк. 14зв. уставом [другої] половини XIV ст.: «Се же многогрѣшныи азъ Ꙗвъ написах кану сь, ѿ оумилѣньа | и жалости и плача оу срдци».

«Кану и плачь стои Бци гла е пѣ а рмъ | ꙗко по суху», який зайняв обидва стовпчики 14зв.

Арк. 174. Великим півуставом початку XV ст.. з Євангелія про тайну вечерю з цікавими фонетичними явищами заміни о→оу: грѣхоувъ, оученикоумъ (дав.), доундеже, възмоужно та е→и: побдѣте (inf.), вънѣдети (imperat.), да не вънѣдети.

Страсні Євангелія починаються на 141зв., дванадцять же воскресних починаються на 158[I]. На 160зв.[I] «Начало мцемъ всѣмъ», без закінчення серпня від 29-го дня «оусѣкновѣньє стоо Ивана Прдтча». У цьому місяцеслові звертає на себе увагу е лютого (арк. 175[I]), в якому поминається «пама троса оу роусцѣи земли бывша при кнажѣньи Стополчи и Володимѣри и Дедвѣ и Ѡлговѣ в лѣ · е·х·еі· въ г· ча ноци», що згадується й руськими літописами[3], лише у скороченому вигляді. Так, за Лаврент.: «а фѣврала е· трасеса земла предъ зарами въ ноци», за Іпат.: «Мѣсаца же в еі днь трасеса земла передъ Лазорами», за Син. Новг.: «трасеса земла е· февраа...» У просторанній редакції не згадується ця пам'ять в жодному літописі повного зібрання.

Палеографічні особливості

Почерк рукопису — устав початку XIV ст. з симетрією у верхній частині літер. З особливо цікавих нарисів окремих літер слід відмітити: ы у вигляді ъ+, а у вигляді ѧ, ж у вигляді ѫ та ѫ, а також ч як ч.

У використанні парних накреслень помітно таке розмаїття. Отже, і з'являється дуже часто замість звичайного и: пріклонилъсиа 8[II], пріближиса 49[II], оуши 57зв.[II], особливо ж у кінцевому складі рядка — жі | довьскаа 3[I], межі | собою ... ѣсти | 17[II], оставі | ть 44[I], блі | жнаго 46зв.[II], надовчі | телемь 51[II], оуроді | воу 52[I], слышаті | 53зв.[I], оутверді | сіа 56[I], бывші | 59[II], пі | цалникъі плі | цюющь 61[II], варі | ти 74зв.[II], смѣрі | ть 75[I], прииді | 77зв.[II], изыті | из него 125зв.[II]. У слові Іисусъ зустрічаємо такі варіанти написання: исъ, исусъ 48[II], иисоу 58зв.[I]. Один раз подибуємо навіть ицѣлѣньа 101[II].

Інколи спостерігається в цій пам'ятці заміна знаків ꙗ та е. Вони рівнозначні у написанні: вѣроуєте – вѣроуете 5зв.[II], есте 6[I], единъ 133зв.[II], ꙗдинъ 134[I], иевъ 178[I], ꙗрданъ. Один раз читаємо: ѣести 139[I].

[3] Звернув на це мою увагу академік В. Ягич.

Звичайне злите оу заміняється часто у всіх положеннях одним у–ꙋ: к нему 16[I], недугъ 44зв.[II], голубые 49зв.[II], ...грѧду|ще 117[II], пу|ти 120[II], ду|шю 145зв.[I], ногꙋ | 159[II], слу|жащи 173зв.[I].

Залишки церковнослов'янської основи

Писець пам'ятки юсів не застосовував, окрім єдиного випадку ѿсудѫ 101[II], але зберіг склад — трѣт-: посрѣдѣ, прѣд-, прѣ-, трѣбникъ 43зв.[II], 63зв.[I], , трѣбоуѥтъ 140[II], мрѣжа..., врѣмѣньно 59[II], 85[I], исплѣвѣте 59зв.[II], трѣтьюю 76[I], 119[II], 160[II], жрѣбиѧ 117[II], стрѣжахутии 152зв.[I], стрѣгуще 153[I], жьрѣбьѧ (gen.) 153[II], 156зв.[II], оумрѣти 162[II], срѣду 165зв.[II], чрѣва 180[I]. Ѣ з'являється ще в наступних випадках: бѣздна 15зв.[I], 97зв.[II], смѣрисѧ 45зв.[II], 63[I], 161[I], первѣнца 167[II], 167зв.[II], младѣнца 168зв.[II], 169[I].

Розтягнуте вотъ (въ тъ) та член речення зустрічаються дуже часто: вотъ (часъ, дн҃ь) 7[II], 8зв.[I], 41[II], 57[II], 95[II], 104[II], 173зв.[I], ѿчасъ 83зв.[II]. Член хле|бось, 21зв.[I], праздникось 22зв.[I], миросъ 39зв.[II], 41зв., 73зв.[I], народось 43зв.[I], работъ 65[I], 65зв.[I], 100зв.[I], 107[II], 135зв.[I], родось 53зв.[I], 98[I], 108зв.[I], 109[II], 132зв.[II], родъсь 116[I], храмось 118зв.[I], чл҃кось 119[II], 153зв[II], 173[I], чл҃къть 142зв.[I], позоросъ 122зв.[I], образось 132зв.[II], 153зв.[II], селото 151[I], въченикотъ 159зв.[II].

З інших залишків давньослов'янської основи варто відмітити ѥзеро 46[I], 111[I], ѥдінѣмь 54зв.[I], 134[I]; ѣ на місці грецьких -ει-, -αι- в словах як: Моусѣи, июдѣи, архиѥрѣи. З дублетного написання зустрічаємо: скерв — постійно, скорви 68зв.[II], попел 53зв.[II], 95[II], изити 11зв.[II], 92[II], 93[II], изыти 4зв, 45[I], 173зв.[I] та оузискатъ 75зв.[II]. Трапляються ще деякі особливості, властиві переважно найдавнішим сербським пам'яткам: нынѧ 11зв.[II], 14зв.[II], 35[II], 95зв.[II], 106[II], ме (ac.) 41зв.[I], декапольи 78[I], трѧпеза 82[I], 83зв.[II], 120зв.[I], ѥфистимиѣ 163зв.[I], ѥоустратиѧ 166[I], гетсиманью 143[I], ѥоуксѣньтыѧ 166[I], спирю (ac.) 139зв.[II], ѿматы 98зв.[I].

Грецьке υ передається в більшості випадків через ю, оу: лютиргьи 36зв.[I], 130[I], 131зв.[I], 135[I], 138зв.[I], 168[I], 179зв.[II], мюро 91зв.[II], моуро 116[II], поноухидъі 160зв.[I], прозвютера 165зв.[I], анкюръі 172зв.[II], ѥюпетъ 168зв.[I](bis), 168зв.[II](bis), 172зв.[I], кюрила 176[I](bis). У слов'янських словах зустрічаємо це ю замість и: оучютелю 133[I], поути (πινειν) 142зв.[II], цілком можливо, що за аналогією з попередніми явищами. Можна було б однак припустити і перехід и у середньовисоке німецьке ü (= французьке u) = руське ю, який відмічає професор Карський у білоруській вимові[4].

Кінцеве -з- прийменників переходить часто в глухе -с-: исъ цркѥ 3[I], бесъ славы 14зв.[II], бесъ сапогъ 139зв.[II], искорабля 77зв[II], 86зв.[I], исъ дцере 82[I], исъ града 86[I], исъ села 152[I]; або ж в іншому випадку асимілюється та зливається з іншим звуком: расыпа 3[II], ицѣлаѧ 44зв.[II], ицѣлѣ 74[I], ицистися 52[I], бещадъ 107зв.[I], беспиры 139зв.[II], беспечали 157зв[II].

Інші властивості правопису, навіть в галузі ъ, ь обумовлені, вочевидь, законами руської фонетики.

Особливості руської редакції

Долі ъ, ь в цій пам'ятці свідчать, насамперед, про його руську редакцію. Ці знаки втратили в низці випадків своє першочергове складове значення. Завдяки цьому у пам'ятці трапляються такі написання: чсо 8зв.[II], 27зв.[I], 53[I], 82[I], 100зв.[I], ничсо 12[I], чли 54зв.[I], 62зв.[II], чтыи 64[II], вси (κώμη) 92[II], всь (πᾶς) 168[I].

Прийменники пишуться зазвичай злито з іменниками без кінцевого ъ, рівно як і дієслова рефлексивні з ся та перехідні з мя, тя... і, нарешті, злито з питальною часткою — ли: можетли 4зв.[I], вжизаѥтли 103[I], избрахвы 17зв.[II], чтоутмиѧ 81[II], вѣдѧхтѧ 82зв.[II], примутмиѧ 103[II], постыдитсѧ 94[I], оутѣшаѥтсѧ 93зв.[II], ѿиметсѧ 97[II], ѿкрыѥтсѧ 99[I], проужаѥтсѧ 101зв.[I], ѡсолитсѧ 102зв.[I], сутже 178зв.[I], внѣмже 4зв.[II], ксебе 4зв.[I], кнему 16[I], стобою 27зв.[I], изнего 88зв.[I], смытари 91[II], надвами 100[II], вдомоу, ктомоу, кнемоу 124[II].

Трапляються ще випадки пропуску основних складових ъ, ь: правденъ ѥсть 12[I], покровно 99[I], соркооустые 57зв.[II], нѣ пцѣтеса 47зв.[I], 100[II] (нѣ пѣцѣтеса 115зв.[I]), скрегчетъ зоубъі 125зв.[I].

В цілому, однак, використання знаків ъ, ь у значенні и замість чистих — о, е, и, переважає.

Ъ замість о: мъи 12[I], правъ (adv.) 62[I], хъщеши 87зв.[I], дъндеже тълика ствършю 138[I], сотонъ (voc.) 85[II], въченикъмъ (dat.) 92зв.[I], цр҃тво самъ 96зв.[II], въини 151зв.[II].

[4] *Карский Е.Ф.* Белорусы. Т. II: Язык белорусского племени, в. 1. [S.l.], 1908. С. 265.

Ь замість є, у закінченні 2-ї особи множини -те: (въı) приѥлеть 12зв.[I], боудеть 25зв.[I], бози ѥсть 31зв.[I], знаѥть 38[I], шмать, прѣидить 63[II], прѣстоупаѥть 70зв.[II], помъıшлѥѥть, хоцеть 89[II], творить 89зв.[I], любить и благотворите 89зв.[I], дадить, будеть, будѣть 89зв.[I], въсприѩсть, възалчеть, въздрыдаѥть, въсплачеть, любить, добротворить 89зв.[II], нѥбранить 94зв.[I], прѣбыватить 95[I], оумѣѥть 101[I]. У закінченні третьої особи однини -еть: въстаньть 63[II], оуздрастьть 69[II], приѥмльть 71зв.[II], рацѣтьть 102зв.[I], боудьть 148[I]; і в низці інших випадків: послѣдьжь 92[II], тивьрьѧдьска 13[I], въı свободе боудеть... сѣмѧ аврамль 25зв.[I], ѡ родь 73зв.[II], издреть 79[II], ацѣ 63зв.[I], льжаше 66[II], 89[II], дьбри огньна 63зв.[I], по старчьскоу 84, ко ньмоу 85[I], ѿидь 85[II], внидь 86зв.[II], идь 87[II], печальнъ 70зв.[I], вьдоша, вьрха 86[I], ѥзьрѣ 86зв.[I] bis, наставник (voc.) 86зв.[I], приставльниѧ 88[I], горь вамъ 89зв.[II], сдь 95зв.[II], львгитъ 102[I], свьроуть 115зв.[II], вертьпь 148[I] bis, 149[I], (оуверьтиѣ 155[I]), свѣдитьльствоуѥть 151[II].

Ь замість и: гальлѣѩ 43зв.[II] bis, хрьземныѧ 130[I], видьте 137[II], ньктоже 80зв.[I] та у закінченнях (и—j гол.) майже завжди: илыѧ 7[I], цр҃твьѧ бж҃ыѧ 5[II], 60[II], оуздъıханыѧ 14зв.[II], писаньѥ 39зв.[I], рождьѥ 39зв.[II], соудьѧитѧ 45зв.[II], змыѧ 49зв.[II], 64[I], 96зв.[I], 164зв.[II], ныѧ 53зв.[I], косыѧвшю 57зв.[I], дьѧволъ 60[II], лыѧти 66зв.[I], трьѥ 75зв.[II], жрьбыѧ 152зв.[II], випадки з -ѣньѥ, законоочитель (n. pl.) 89[I], і замість ѣ: приставльниѧ 88[I], свѣдитьль- 151[II] (-ѣль- 150[II]), трьтьѥѥ 42зв.[I] bis, трьтьıѧ 152[II], жрьбыѧ 152зв.[I], вьльбоудъ 63зв.[II], свѣтъ свьтитьсѧ 2[I], свьтѣныѧ 12зв.[I], якщо ці випадки з трьт-, свьт- (цвьт) не належать до більш глибокої давнини давньослов'янської редакції.

Зворотне явище: о замість ъ та є замість ь в рукописі майже превалює.

О замість ъ: искахо 22[II], чл҃къ бѣ то 55зв.[II], дидрагома--ъма 62зв.[II], даро 63зв., домо 66[II], 109зв.[I], ветохъı (ac. pl.) 66зв.[II], народо же 66зв.[II], 69[I], отроко 74[I], ѡво 78зв.[II], пр҃рко 79[II], во всехо 79зв.[II], притокнеши 85[II], притоучю 85зв.[II], друго 86[II], ѡ мнозѣ 99[I], ѿ оусто ѥго 99[I], живо 101зв.[II], ѡноже 102[I], въно (= геть) 102зв.[II], петро 112[I], сестро (g. pl.) 112[I], е҃· оуродивъ е҃· же моудро 83[I], варитимеѡсо 112зв.[II], ѡно 114[II], 120зв.[I], гл҃те (3 pl.) 114[II], ѥмоше 122[II], свѣто 138[I], 148зв.[I], разоумѣво же 146зв.[II], сихоже 146зв.[I], възлюбило ѥси, азо, реко 148[I], малохъ 148зв.[I], азъ имамо 148зв.[I], алексанодровоу 152[I], ѿ волхво 168зв.[II], въ пр҃рцѣхо 170[II], изо оучесе 48зв.[I], надо вчітелемъ 51[II], подо властью 55зв.[I], со вченикъ своими 117зв.[I], изо ѡблака 182зв.[I], подо ѡдромъ 69[I], прѣдостоить 69[II], ѡтоиде 71зв.[I], ѡтоити 74зв.[II], прѣдо ѡчима 80[II], подоножью 80зв.[II], подовластьми 95зв.[I], прѣдовраты 95зв.[II], ѡтоиметь 97[I], надо всѣмь 100зв.[II].

Перед йотованими звуками ъ подовжується в ъı: видѣлъı и 34[I], ѡставимъıи 34[II], прославихъıи 35[I], ѩтъıи 67зв.[I] bis, приведохъıи 63[I], ѡблекъıи 156[I], оубиимъıи 68зв.[I], приведохъıи 73зв.[II], ѡв҃ѣщавъı і҃съ 76зв.[II], прославихъıи 137зв.[II], приѩтъıи 161зв.[I], видѣвъıи 163[I], повитъıи 167зв.[I].

У цих же випадках ь переходить в и: вѣмии 29[II], исповѣмии азъ 47зв.[I], ѡсоудитии 57[I], недостоитиеѩ, имѩхоутии 70зв.[I], молѩхоутии 70зв.[II], 81[I], гнетѩхоутии 79[I], слъıшатии 81[I], держахутии 87зв.[I], оузлюбитии 95зв.[I], ѥмлетии 101зв.[I], да ижденоутии, въдастии 101зв.[II], въпрашахоутии 109зв.[II], 111[II], 114[II], почтетии 137зв.[II] та єдиний випадок йотації чистого голосного під впливом попереднього йотованого звуку: цѣли ѩки голубьѥ 49зв.[II].

Трапляються також ще декілька випадків заміни ъ — ъı, оу: по плъıті 24зв.[I], въı коупѣ 104зв.[I], имъı (дав.) 89зв.[I], ѿ четърь вѣтръ 54зв.[II], со вченикъ своими 117зв.[I], не имоущоумъ (дав. одн.) 82[I], изъстъ бж҃ии 85[I], 85зв.[II] bis, ишедоушюю 79[I], съсъдъ 154[I], всакъ болѣзнь (знах.) 165[I].

Стосовно ь помічаємо часто заміну з є, и, особливо у закінченні 3 sg. -ть та 2 pl. -те. Тож, 3 sg.: възвѣсте 40зв.[II], вѣсте 43зв.[I], измете 55зв.[II], кльнетесѧ, кльньтесѧ 63зв.[I], творите 68[I], входите, исходите 71[II], погоубите ю 71зв.[II] bis, не дасте сѧ 72зв.[II], ѡтвержесѧ 73[II], бѣситесѧ 73зв.[II], ѿпоуститесѧ 74[I], ѿпустите 80[I], кто имете 82зв.[I], ѥсте 91[II], проповѣстесѧ 99[II], нѣсте 113[I], ѡставите 113[II], съгрѣшите 113зв.[II], ѿць любите вы 147[I], грѧдѣте 170[II]; 2 ос. наказ. одн. виже 43зв.[II], даже 67[I], 70зв.[II]; 2 особ. множ. (ви) приѥмьлеть 89зв.[II], ѥсть 43зв.[I], въсприѩсть 89зв.[II], възалчеть 89зв.[II], въздрыдаѥть, въсплачеть 89зв.[II], любить, добротворить 89зв.[II], не бранить 94зв.[I], прѣбыватить 95[I], помъıшлѥѥть, хоцеть 89[II], творить 89зв.[I], любить и бл҃готворите, дадить, будеть, будѣть 89зв.[I].

Ь подовжується у є, и: из҃литѣнинъ 4зв.[II], оуѩзвеленаго 14зв.[II], колкожедо 40[II], хлѣбъ ѩченъıхъ 30[II], истиненъıи 40зв.[I], вифлеѡмескъı 43[II], слоужебу 40[II], чл҃вѣкъѣдеца 53зв.[II], чл҃коѩде|ца 91[II], во цр҃ествьи 60зв.[I], 154зв.[I], приступлеше 63[II], въземлеть 66зв.[II], коупецемъ 105[II], ѡставлеше 118[II], мездоу 70зв.[II] (мьз- 70зв.[II], мъз- 76[II]), безмезденику 181[I], скариѡдескаго 67зв.[I], слѣпецемъ 71[II], м҃тре (знах.) 71зв.[II], хлѣбенаго 73[I], тепрпелю 74[I], е҃ тысѧце 80[I], законеникъ 80зв.[I], безакономникъ 121зв.[I], вънеже 83[II], властеникъ 84[I], прѣдамею 85[I], ѡбещеника 86зв.[II], послушество 87зв.[II], ѡвелезаоулѣ 96зв.[II], ищетени 99[II], ѡбращешесѧ 102[II], рацѣтьть 102зв.[I],

царествие 109[I], 139[I], пианествомь 119зв.[I], алчена 119зв.[II] (алчана 120[I]) , менешихъ 120[I], празденикъı 122[I], невѣрествью 125зв.[II], ноже 148зв.[I], пристоуплеше 149зв.[II], 163зв.[II], оумышлешю 167[I].

Зважаючи на переважання написань по типу терные, людые, оубьень та такої ж частої заміни ь—е до цього розряду явищ відносимо випадки оберненого подовження (и=ь=е) у словах: тернеꙗ 68[I], людеие 71[I], оубеиеноу 73[II], беиеши 149[I], беꙗхоутии 150[II], севастеана 166зв.[I], б҃ъ исакеиевъ 114зв.[I], сергеꙗ 164[I] аналогічні до нинішнього білоруського та російського — *шея*, *лейка*, *воробей* тощо.

В рукописі трапляються ще побіжні випадки заміни ъ—ь: ісеже 67[I], нь (=не) 146зв.[I], прьдъ 84[I], що відбулося від імовірних написань ісь, нь, прьдъ.

Відзначені випадки заміни ъ–о, ъı, оу та ь–е, и, ѣ дозволяють зробити деякі висновки щодо звукових відтінків голосних (глухих) у живій вимові писця. Оскільки замість наголошеного о з'являється ъ (у словах: мъи, хъщени, дъндеже, ствършю, сотонъ, въченикъмъ, самъ, въини, въно), а о замість ъ з'являється виключно у ненаголошених складах (сихо, народо), то з цього випливає, що о під наголосом пересувалось у тильну частину ротової порожнини ближче до основи язика, що цілком узгоджується з його середньотильним (mid-back) положенням; до цієї ж межі наближається й глухий ъ, коли він замінюється чистим голосним о.

Аналогічну появу ъı замість ъ у ненаголошених кінцевих словах та ъ замість ъı у наголошених складах (четърь, совченикъ), поруч з такими ж випадками заміни ъ–оу примушують бачити в цьому закономірному наближенні (напів)голосного ъ в бік ударних задньоязичні о, ъı, оу.

Умови заміни ь–и, е, ѣ такі ж самі, що й для ъ, тобто, наголошені ѣ, и переходять у задньоязичні голосні, наближаючись таким чином до ь, який знову пересувається з гортані в бік чистих зціплених е, и.

Стягнення

З долею ъ, ь поєднані два види стягнення: 1) випадки з нескладовими ъ, ь та 2) випадки зі складовими ъ, ь. До них приєднуються ще: 3) випадки уподібнення та злиття голосних.

Тож, 1): а) у зв'язку з втратою складового значення ъ, приголосні під час зустрічі уподібнюються (дзвінкий глухому) та зливаються в один звук: бескровица, бесаногъ, або ж глухий с переходить перед дзвінким в у дзвінке з: зборѣхъ 49зв.[II], зборъ 55зв.[II] (изборъ 144[I]), зборнаꙗ 155[II], збирають 97[I], нѣзгрѣшаи 164[II]; б) дієслівні закінчення 3 особ. суч. ч. затверділи: ѿиоущаютисꙗ 92[I] bis, боудоу троуси 115[I], воуде троупъ 132[II], но и боудоу знамѣньıа 119зв.[I].

2). Випадки стягнення зі складовими ъ, ь: воцѣ 48зв.[I], 90[II] bis, вочи 109зв.[I], ковцамъ 165[II], поруч з восцѣ 48зв.[I], изосчесе 90[II], въ | восцѣ 91[I] bis, късчнѣкоемоу 142[I], изъстъ б҃жии 85[I], 85зв.[II] bis.

3). Уподібнення та злиття голосних: разорѣньıеꙗ 52[I], срѣтѣньего 135зв.[II], ст҃оѣпихарьѣ 163зв.[II], стоѣкатерины 165зв.[II], мьнозицють 108зв.[II], чл҃къ призвавьıи 103[I], кнемоученикъı 132зв.[II], таиспустити 167[I], сеженаисꙗдетъ 83[I], дажченоуть и 125зв.[I]; (це зникнення наступного и під час зустрічі з попереднім а помічаємо і в галицько-руській назві «Прокаліїв сад» (=пророка Іллі церкви сад в Крилосі біля Галича), нехлѣбѣ единомъ 85[I], иесмь нице не докончалъ 67[I], ведоша и къи|афе 144[I], исъче вкамени 157[II].

Сюди ж слід віднести і випадок складового скорочення: смоте цвѣтець 100зв.[I].

Переголосування грецьких α, о в о, а; перехід ε в о

Грецьке о переходить на руському ґрунті в а: араматъı 158зв.[I], манастъıра 177зв.[II]; грецьке α переходить в о: сотона 85[II], 96зв.[II], 105зв.[II], 164зв.[I], магдолъıни 92[II], лазорь 95зв.[II], 127, 128зв.[I], осона 129[I], потапьıа 166[I], огафьıе 175[I]; грецьке ε перегаласується в о: ѡлена 78зв.[II], полагьıа 164[I] та навпаки: иердана 7[I], 14[II], 14зв.[I], иесифь 14[II], 17[I], есифъ 122[I], 154зв.[I] (и з втратою початкової йотації) осифъ 14зв.[II], ѡсифовъ 85зв.[II].

Повноголосся

Виключаючи наведені вище випадки збереження давньослов'янського трѣт-, у пам'ятці переважає східнослов'янське (руське) повноголосся: смерти 7зв.[II], вервии 3[I], держите, держаться 9зв.[I], верь|хоу, почер|пѣте 10[II], верь|гоша 29зв.[I], верьгъше 152зв.[I], ѡдеретьбоса 48[II], вервьна 48зв.[I], жерцемь 54зв.[I], -ьцю 87зв.[II], жерцѣмъ 93[I], жерчьскъı 62[I], терьнии 57зв.[I], померькнеть 64зв.[II], 115зв.[II], 122[II], 132[I], посрѣдѣ тернеꙗ, терные 68[I], ѿвержетесꙗ 73[II], мертвии 90зв.[II], въмерть 125зв.[II], первомоу 103[I], 105[I], терпѣньи 108[I],

двери 109[I], червь 111[I], зерно 113зв.[II], перьстѣнь 116зв.[II], вертьпъ 148[I], дерзъноу 154зв.[I], напол(ните) 10[II] bis, 22зв.[I], 119[II], 147зв.[II], 154[I], 180[I], доволѣють 37зв.[II], оумолъвии 66[II], торжьникомъ 3[II], 83[I], торжицихъ 133зв.[II], должьникъ 65зв.[I], долженъ 103[II], 162[II], скоропиꙗ 96зв.[II], 105[II], толоци 109[I], да оумолочитъ 112[II], оумолчать 120[II], столпъ 113зв.[I], малохъ 148зв.[I], кровь 151[I], трость 154[I], дерзъноу 154зв.[I].

Явища в галузі приголосних

Замість старослов'янської групи жд з'являється постійно одне ж: вижь 4зв.[I], прѣже 4зв.[II], роженое 5[II], 5зв.[I], рожьесꙗ внеи 167[I], р҃ожиисꙗ 168[I], ѡсужѣные 7зв.[II], вижю 9зв.[I], соужю 12[I], надежа 14зв.[I], надежѣ 163[II], зижителю 14зв.[I], прихожю 27[I], чюжахоусꙗ 27зв.[I], забложьшаꙗ 44[I] bis, повѣжь 44[II], стржеть 63[I], даже (=дажь) 67[I], ѡдежею брачнею 78зв.[II], во ѡдежи 90зв.[II], ѡбихожаше 79[II], исхожаше 88зв.[I], граждꙗне, гражане 104[II].

Аналогічно основне шт (дщѣрь) замінюється один раз новим злитим ч: дчѣрь 101[I].

Шиплячі виголошуються місцями ще з очевидним м'яким відтінком: вложю 9зв.[I], ѿстоꙗщюю 7[II],плачюцеисꙗ 45[I], кр҃щюсꙗ, чашю 76зв.[II]; але, втім, вони затверділи, через що після них з'являється часто ѣ замість відповідного и: не ропьщѣте 7[I], въвашѣмь 24зв.[I], 31зв.[I], 108[I], оу д҃ши вашѣи 52зв.[I], ѡсажѣте ма 36зв.[I], помещѣте, ищѣте 48зв.[I], 50[I], 52зв.[II], помещѣмъ 156зв.[II], оумещюще 48зв.[II], жерцѣмъ единѣмъ (дав.) 93[I], оу чюжѣмь 112[I], исходꙗщемь 172[I].

До систематичних явищ належить передача ѳ через ф: назареѳ 4зв.[I], 65зв.[II], 85зв.[I], 167зв.[I], 169[I], елисавѣфь 160зв.[II], матфѣꙗ 88[II], фомоу 88[II], афѳонина 165[II], федосьꙗ 177зв.[II].

Дрібні фонетичні явища

Момъиде поруч з мимоиде 102[I], ѿверзъсто 5[I], выштше 5[II], 5зв.[I], 150зв.[II], 162зв.[I], излишьше 57[I], 175зв.[I], послужьства (=шьства) 118зв.[I], тришды 143[I], со хрта 152зв.[II], хотꙗще 97зв.[I], ѿвъвѣщавъ 101[II], кде 103зв.[II], фесѡхтиста 169зв.[II].

Випадки асиміляції та дисиміляції плавних: въкорабри 66[I], калфоромѣꙗ 67зв.[I], 179[I], кал҃фомѣꙗ 88[II].

Звук г пропущений у словах: еда 22[I], бѣство 115зв.[II], 132[I], ѥюпетъ 168зв. (4 рази), 172зв.[I] та аньѥлъі 5[I].

Після губних перед йотованими голосними вставне л відсутнє: коупать 74зв.[II], 79зв.[II], потопꙗтии 75[II], славꙗ б҃а – славлꙗхоу 89[II], слава 91зв.[I], 109[I], 163[II], 168[I], ѡставють 1зв.[I], да погоубють 151зв.[I].

Грецьке 'εμμανουήλ передано через ѥлманоуилъ 167[II], подібно як в інших пам'ятках зустрічаємо ѥлмаоусъ.

Грецьке закінчення збереглось у: матѳѣисѡсъ, колесѡсъ, фадисѡсъ 49[II] та передане дуже близько до оригіналу в слові аньдрѣꙗ.

Особливості флексії

У відмінюванні помічаємо певні сліди руської редакції.

У родовому відмінку однини прикметників з'являється закінчення -ого: всякого чл҃ка градущаго 2[II], цвѣтьца польского 52зв.[II], ницего 120[I].

У прикметниках жіночого роду переважають короткі називні закінчення: боурꙗ вѣтрьна велика 69[II], оу страну гергесиньску 58зв.[I], оу весь самарииску 94зв.[I], дщеръі ѥр҃слимскъіꙗ (кличн.) 122[II], 156зв.[I].

Загалом, короткі називні закінчення прикметників помічаємо часто: сг҃лмь великомь троубнымь 64зв.[II], сг҃лмь великъмь 66[II], стархомь великомь 69зв.[I], гл҃мь великомь 86[I], 106[I], ѡгнемь великомь 86зв.[II], камѣньиемь добромь 108[I], ѡ мнѣ самомь 24зв.[I], класъі ищтени; дверемь затворенымъ 9зв.[II], старѣишинамъ жреческамъ 52[II], 108зв.[I], 109[I] (є і -їмъ 76зв.[I], -ымъ 121зв.[I]), дѣтемъ сѣдꙗщамъ, проглашꙗющамъ 53зв.[I], оумоучнахъ ситахъ 60[I], оумъвенама роукама 71зв.[I], многомъ лжемъ свидѣтелемъ 144[I], 149[II], книгами ѥлинскими, римьскими, ѥврѣисками 153[I], вризахъ бѣлахъ 159[I], владъікахъ июдовахъ 168[II].

Трапляються, однак, ще й повні форми старого складного відмінювання: добрим срдцмь 93зв.[I], хоулившюоумоу 99зв.[I], ѿмалыихъ сихъ 103зв.[I], законеихъ дѣлъ 31зв.[II].

У відмінюванні іменників спостерігаємо такі відмінності: змішування основ, що виражається у паралелізмі закінчень — кличний (сн҃оу) сн҃е 112зв.[I], съ поуте 96зв.[I], як дьне, о лицемѣрыхъ — лицемѣриихъ 81[I] з лицемѣрѣхъ (пор. рабъ) за зразком добръ.

Змішування відмінків, що відбувається іноді від синтаксичного стягування, як глъı ѩже глю 21зв.[I], власъı ищтени 51зв.[I], посланиѩ кнеи 64[I], хромъıѩ бѣсныи (ас.) 71зв.[I], дъски (ас.) 77[I], книгъı распоустьныѣ 111, ѿ старець людьскихъ 143зв.[I].

У закінченнях іменників жіночого роду помічаємо такі явища: ѿ землѩ 9[I], колѩ моеѩ 12[I], стоѣ бци 163зв.[I], стоѥ бци 168зв.[I], стыѩ ѥлисавъı 168зв.[I], наталье 183[II], птицѣ нбныѣ (наз.) 57зв.[I], пасхѣ 162зв.[I].

Змішування основ у відмінюванні прикметників: на послѣднѣмь мѣстѣ 110зв.[I], ѡдежею брачнею 78зв.[II], ѡкрестьнаѩ вси 92зв.[II].

Руська редакція у відмінюванні займенників знайшла відображення у таких випадках: тобѣ 5зв.[I], 10[I], 75зв.[II], 180[I], собѣ 2зв.[II], 12[I], 12зв.[I], 74зв.[II], 96зв.[II], 138[II] паралельно з тебѣ, себѣ = тебе, себе (дав.). На підставі переходу вузького е в ѣ в рукописі переважають написання: о сѣмъ, нѣмь, всѣи земли, въ твоѣм, моѣмь, своѣмь.

У відмінюванні дієслів зустрічаються такі особливості: у закінченнях третьої особи аориста та минулого недоконаного з'являються закінчення теперішнього часу: бѧхоуть 32зв.[II], видѧхоуть 67[II], идѧшеть 61[II]; трапляється ще аорист з переголосованим о у е: съблюдехъ 39зв.[I], 145зв.[II].

У складних утвореннях дієприкметник узгоджується з іменником: аще быша силъı былъı 53зв.[II], вѣтви боудоуть омладѣлъı 115зв.[II]. У множині дієприкметників теперішнього часу закінчення чоловічого роду -еи та ии чергуються: плачющеисѧ, алчющии и жажющии ... блжени чтии ... милостивии 45[I], алчющии 88зв.[II].

Утім, примітне ще затвердіння закінчення третьої особи теперішнього часу, особливо у поєднанні дієслова з питальною часткою — ли та зі зворотним займенником сѧ (пор. вище).

Діалектні особливості

Заміна оу – въ у пам'ятці майже закон. Тож читаємо: ѹпросѧть 2зв.[II], 7[I], 14[I], оу капѣрнаоумъ 3[I], оуздвигни 3[II] bis, оусаженъ оу темницю 3зв.[II], оузаконѣ 4зв.[I], оусходѧщѧ 5[I], оузнесе 5зв.[II] bis, оузвъратистасѧ 8зв.[I], оуздрадоуимосѧ 9[II], оуноутрь 9зв.[II], оумѣстѧщь 10[I], оускрѣшаѥть 11[II], оусхъıтать 13[II], оуниде со вченикъı оу корабль ... оулѣзоша 13зв.[II], оусклицѧше, оуздъıханьıѩ 14зв.[II], оузъмоущаше 20зв.[II], оузати 21[I], оузъıиде 23зв.[I], оу огнь мѣщоуть 40[II], оуздаси 45зв.[II], оузвъıсивъıисѧ 54[I], оустокъ 55зв.[II], 64зв.[II], 132[II], оускъıсе 60[I], оузлюбленъıи 65зв.[II], оустани 91зв.[II], оузведъ, оузглашь 95зв.[II], оуведи 96[I], оузвращюсѧ 97[I], оускоую 101[I], оуспать 104[II], оуплюноувъ 109зв.[I], равоуи 112зв.[II], оуѥханьıе 129зв.[II], оузможно 143[II], оуверзьте 159зв.[II], оузъıграсѧ – оуздрадовасѧ 160зв.[II], прозоутора 176[II], 177[II], 179[I], 180зв.[II].

В замість оу: вченици 3[I], 21зв.[II], 86[II], вченикомъ 10зв.[II], 17зв.[I], 45зв.[I], 96[I], ѡ вчѣньи 23зв.[I], навчи вчникъı своѩ 96[I], надовчїтелемь 51[I], въне ѥсть (оуне) 34[II], во въстѣхъ 44[II], врокъ 100зв.[I], въпражнѧѥть 101[II], кто въбо 102[I], 106зв.[II], вже 107[II], во вътробѣ 108[II], во вхо 121[II], во вши 125[II], во въшью 160зв.[II], вмовѣньье 139зв.[II], 140[II], вмъıвальницю 140[I], завлона 177[II], во взилици 175[II], нѣ вдолѣѥть 177зв.[II].

Під час зустрічі двох голосних трапляється декілька разів вставне в: иван 12[I], 73зв.[II] (частіше: иванъ 7[I], 12зв.[I], 48[I], 53[I], 70зв.[I], 88[I]), ивонъı прка, оу водръ 91зв.[I], въ стъıи вовторнїи 132зв.[II].

Також частою є заміна о — оу: послоушьствоѥть 27зв.[I], послошествоуѥте 98зв.[II], тродистесѧ ... троудишасѧ ... оутродъ 28[I], народъ глахо 35[I], вѣроѥши 37зв.[I], сводетьсѧ 39зв.[I], водете 51[I], не многоце 51зв.[I], разомѣти 57зв.[I], пасоцеи 58зв.[II], горошну зерноу 69[II], минолъ ѥсть 74зв.[II], наочи нъı 96[I], плакахоса 156зв.[I].

Оу замість о: верьгѹша 29зв.[I], поу поути 117[II], съ посоухъı 118[II][5].

Сюди ж слід віднести і скузѣ 89[I] замість скозѣ 93[I], 97[I], 97зв.[I], 99зв.[II], 108зв.[II], 110зв.[II] зі сквозѣ 92[I], 112[I].

Переголосування е – о: невъı 66зв.[II], легень 69зв.[II], съблюдехъ 39зв.[I], випадки ѥсифъ та ін.. вище, моне 69зв.[II], небоноѡмь 75[I], своршѣньье 102зв.[II], оумѣѥть (= -ѥте) 101[I], жю 90зв.[I], 170[II], вселюноую 167зв.[II][6].

Заміну е – и помічаємо у таких випадках: прѣидить 63[II], оукрадиши 67[I], бесъцьстинъ 70[II], генисаритьскоу 77зв.[II], гинасаретьску 80[II], вы имати 80зв.[I], доидеже 82зв.[I], възъıграить 88зв.[II], пометинъ 97[II], ѥвгиньи 175[II] — сребрьнекъ 79зв.[II], меноуть 116[I] та вище відмічені випадки заміни и – ь – е: беѥши тощо[7].

Щодо звуку ѣ зустрічаємо заміну ѣ — е та ѣ — и.

[5] Пор.: *Карский Е. Ф.* Указ. соч. С. 120, та о замість оу, с. 293–296.
[6] *Карский Е. Ф.* Указ. соч. С. 222.
[7] *Карский Е. Ф.* Указ. соч. С. 260, 269.

Замість ѣ з'являється є часто у давальному відмінку займенників та дієслів: тебє 5[II], 33зв.[I], 44[II], 69зв.[II], 73[II], себе 4зв.[I], 7[II], 11[II], 24зв.[II], 33[II], 40[I], 79зв.[II], 103[II], горѣ ѥлесѡньстѣи 106[I]; у місцевому відмінку оу грѣсехъ 33зв.[II], во ѡдежи славие 90зв.[II], въ заклне 101зв.[II], не вѣде (васъ) 33зв.[I], 109[I] та в словах: хлебось 21зв.[I], грешникъ 33зв.[I], 109[I], ѥсть (ѣсти) 36зв., ѥсти 100[II], вълезе 92[II], некто 101зв.[II], некъіи 115[I], телеса 163[I], ицелѧше 178зв., секира 170[II].

Поява ѣ замість є у закінченнях рідша: ѿиде 19зв.[I], придѣ 102[I], 105[I], идѣть (3 sg.) 170[II], проте частіша в основах: ѣще 110зв.[II], зѣмл- 5зв.[II], 62зв.[II], 64зв.[II], 69[II], вѣлью 13зв.[I], 52[I], младеньц- 14зв.[I], 54[I], 104зв.[I], дшѣвьн- 15зв.[II], небес- 60зв.[I], 104[II], словѣс- 85зв.[II], птѣнца 64[II], 173[I], жѣнескъ 65[II], ѡжѣньсѧ 62зв.[I], мѣцюуть 40[II], обрѣмѣнь- 54[II], ѡбѣщници 64[I], печѣрьскаго 171зв.[II], ѯ.дѣсѧть 102зв.[II], ѥлефѣрьѧ 166зв.[I], капѣрнаоумъ 6[I], 13зв.[I], 19[I], 55[I], ѥлисавѣфь 160зв.[II], гѣрмана 178зв.[II].

Нове ѣ. На місці вузького є з'являються у закінченні -ѥніе всюду —ѣ: знамѣные 3[II], ѥавлѣные 8[I], прѣломлѣньи 8зв.[I], очищѣные 10[I], въскрѣшѣніе 12[I] тощо. Окрім того, у таких випадках: ремѣнь 7[I], камѣнь 96зв.[I], перьстѣнь 116зв.[II], оу коупѣли 32зв.[II], дѣлатѣль 76[I], 94зв.[II], 95[I], строитѣль 103[I], оучитѣль 90[I], ѿтѧжатѣль 113зв.[I], свѣдитѣль 149зв.[I], 150[I], искоуситѣль 170зв.[II], весѣлыѧ 14зв.[I], зѣлыѧ 98зв.[I], шѣстьюдесѧтъ 68[I], 69[I], шѣсть 105зв.[I], сѣдмь 82[II] bis, дцѣрь 51зв.[II], 61, 105зв.[II], дчѣрь 101[I], пѣцць 52зв.[II], 60зв.[II], 61[I], 100зв.[I], оугнѣтахоуть 99зв.[II], (в)нѣмь 2зв.[I], 4зв.[II], 7зв.[I], 21зв.[II], 61[II], 85зв.[I], 91зв.[I], 150[II], (въ)сѣмь 21зв.[II], 62зв.[I], 94[II], 137зв.[I], 167зв.[II], сѣи (дав.) 27[II], по всѣи земли 72зв.[I], 85зв.[I], 86[I], 119[II], 121зв.[II], ѡ всѣмь 84[I], въ своѣмь 79[II], 113[II], твоѣмь 94зв.[I], 164зв.[I], моѣмь 103зв.[II].

Заміну ѣ — и спостерігаємо в таких випадках: се два биѧста 7[II], 180[I], биѧхоу 135[II], 137зв.[I] (imp. бы-), на ѡвчи коупили 20зв. (коупѣль 20зв.), биситсѧ 63[I], гришници 89зв.[I], прицѧше 67[II], заприти 92зв.[I], свититься 104[II], скоудилничи 151[II] (скоудѣл- 151[I]), ѡсинить 176зв.[I], ниистовъ 67зв.[I], у притвори соломони 31[II], прѣѥдимъ 92[II], ѿиди (aor.) 106зв.[I].

Префікс прѣ- з'являється декілька разів у вигляді при: прибывающеѥ 16[I], привъиваѥть 143[I], приидеть 116[I], припоѧсасѧ 140[I], 142[I], да приминеть 143[II], приклонь 154[I], прилюбодѣѧньи 164[II] та, навпаки, замість при з'являється прѣ: прилѣжа, прѣлѣжьѥмь 102[I], прѣтвъръ–притворъ 149[I]. В останньому випадку можна було б пояснити це передачею грецького αι через ѣ (πραιτώριον); в інших випадках замість ѣ з грецького ει з'являється и: садоукии 107зв.[I], 109[II], архиѥрии 148зв.[I], иремии 151[I], маковии 182[I].

Заміна и — ы спостерігається у таких випадках: сылоуамли коупѣли 32зв.[II], чты (наказ.) 132[I], кнъігы 147зв.[II], дроужъіны 166[I], ѿкрил 164зв.[I], антъіпы 177[I].

Випадки акання помічаємо в рукописі у появі а замість ненаголошеного та наголошеного о: лоукаваныѧ 81зв.[II], 106зв.[II], лопота 170зв.[II][8], ненаголошеного та наголошеного є, ѣ: алчана 120[I], съ вачера 142[I], въсплачатеса 146зв.[II], прадасть 151зв.[II], маркоурия 165[I], Климѧнта 166зв.[II], 172зв.[II], 179[I], вѧдѧше 105[II], исцѧлѧхоуса 181зв.[I], ѿваца 25зв.[I][9] та, нарешті, и замість ы в усіх положеннях: ака 100зв.[I], фесѡфаласта 175зв.[II], старѣишанамъ 183зв.[II], и та каперноуме 54[I][10]. Сюди ж належать і випадки появи и замість ѧ: пить (ѥ.) птиць 99[II], аще вси блазнитесѧ (3 pl.) 117зв.[I], приимѣте идѣте 142зв.[II][11].

У *класі приголосних* примітні такі випадки: 1) затвердіння р: багграницю 95зв.[I], ѥзеро гороуще 111[I], прамо 117[I]; 2) заміни ц замість ч з початкового ц: жрецьска 118[II] та 3) поява групи жч замість початкових зж та жд: ижченоуть 16зв.[I], 55зв.[I], 107зв.[II], 134зв.[II], 146[II], въжчелѣша 59[II], ижчизаюуть 60зв.[I], въжчегъ 97[II], 98[II], оужчегъ 161зв.[II], оужчелаѥте 104[I], 139[I], ижчившю 116зв.[I], въжчадахъса 120[I], дожчь 51зв.[II], 52[I], 82, 107зв.[II], 125зв.[I], 134зв.[II], 146[II], 158[I], ѡдъжчи 104[II].

Беручи до уваги паралелізм явищ: оу–в, о–оу, е–о, е–и, ѣ–е, ѣ–и, нове ѣ, акання, затвердіння р та переважання групи жч, можемо дійти висновку, що Лавришівське Євангеліє — північної білоруської редакції.

Словникові особливості

благохваливъ 82[II] (евангелие за) боѧръі и женъі болѧщаѧ 97[II], виталницѧ 120зв.[II], дрѣво, – еси 122[II], 156зв.[II] (словесомъ дав. 180[II]), женѧиса 66зв.[I], 83[I], ж–сѧ, женихъ 87зв.[II], чертожникъ, невѣстьникъ 48[II], невѣститель 83[I], издалеча 82[I], 153зв.[II], камъікъ 50[I], обоутель 7[I], ѡкроугнеѥ мѣсто 80зв.[II], ѡкрилъ 151зв.[II] bis, ѡпона 155зв.[II], понавица 153[I], понава 157[II], скважинѧ 67[I], съзадоу 79[I], срѣсти ѥго 83[I], цвѣтьца польского 52зв.[II].

[8] Пор. *Карский Е. Ф.* Указ. соч. С. 91.
[9] *Карский Е. Ф.* Указ. соч. С. 249–250.
[10] У Карського: *Карский Е. Ф.* Указ. соч. С. 270: товарашоу, 287: жалавъба и я.
[11] *Карский Е. Ф.* Указ. соч. С. 104.